

В.В.Головко *

УКРАЇНА В УМОВАХ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ (2014 р.)

Розглядається проблема розгортання російського втручання у внутрішні справи України з другої половини 2013 та впродовж 2014 рр., у тому числі економічний тиск, анексія Криму, пряма воєнна агресія. Показано політику офіційного Києва щодо дій Росії та сепаратистських угруповань на сході нашої країни.

Ключові слова: агресія Росії проти України, анексія Криму, антитерористична операція, мінські домовленості, Донбас.

У 2014 р. перед українським суспільством постало декілька потужних викликів. Один із них – безпрецедентне та зухвале втручання Росії у внутрішні справи України. Спочатку у вигляді політичного тиску, згодом у роздмухуванні громадянського протистояння та сепаратистських настроїв, включаючи постачання озброєння, військової техніки. Нарешті, анексія Кримського півострова та пряме, хоча й обмежене за масштабом, введення підрозділів регулярної армії на Донбас¹.

Безумовно, соціально-політична ситуація, яка виникла в нашій країні після Революції гідності, була надзвичайно складною. У ряді регіонів зміну влади в Києві сприйняли далеко неоднозначно. Серед передумов конфлікту – відмінності у соціально-економічному розвитку територій, різні зовнішньополітичні та культурні цінності, місцеві особливості історичної пам'яті. Однак, як неодноразово показувала новітня історія, українському суспільству завжди вдавалося знайти порозуміння при вирішенні внутрішньополітичних суперечок. На цей раз втручання Росії мало явно деструктивний характер та призвело до збройного конфлікту.

Термінологічні зауваження

За допомогою яких понять найбільш адекватно описувати події, що відбулися впродовж 2014 р. на півдні, сході України та у відносинах із Росією? Тим більше, що цей процес ще триває. Нарешті, термінологія має обіймати принаймні три події – анексію Криму, розгортання сепаратистських рухів та участь російських військ у конфлікті на Донбасі (включаючи обстріли

* Головко Володимир Вікторович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, відділ історії України 20–30-х рр. XX ст.
E-mail: vgolovko@gmail.com

¹ Трагічні події 2014 р. тільки осмислюються дослідниками й у гуманітарному полі домінують тексти з явним ідеологічним забарвленням. З огляду на це, варті уваги видані впродовж останнього часу праці західних фахівців Е.Вільсона («Ukraine Crisis: What It Means for the West», 2014 р.), Б.Дженкінса («Crisis in Crimea: A Historical Lead Up to the Conflict Between Russia and Ukraine», 2014 р.), Р.Сакви («Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands», 2015 р.), Р.Менона та Ю.Румера («Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order», 2015 р.).

української території, діяльність розвідувально-диверсійних груп і регулярних підрозділів).

Анексія Кримського півострова повністю підпадає під поняття «агресія». Так, згідно зі ст. 3 резолюції ООН «Визначення агресії» (затверджено 14 грудня 1974 р.), під останньою розуміють такі дії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є наслідком такого вторгнення або нападу; будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи її частини;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

с) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

д) напад збройними силами держави на суходільні, морські, повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави;

е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави згідно з угодою з державою, яка їх приймає, у порушення умов, передбачених цією угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення чинності угоди;

ф) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, надана нею в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

г) заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань та регулярних сил або найманців, котрі здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави настільки серйозного характеру, що це дорівнює переліченим вище актам, або її суттєва участь у них.

Під час подій на Кримському півострові де-факто мали місце дії, зазначені в пунктах а, с, d, e, g. Тут є юридичний нюанс: у наведеному переліку акцент зроблено на випадках застосування зброї². Натомість українські військовослужбовці з огляду на позицію політичного керівництва, як відомо, не чинили збройного опору, тож прямих боєзіткнень не було. Тим більше, Росія видавала своїх вояків за начебто «добровольців» «місцевої самооборони». Відповідно невідкладного визнання ООН російських дій проти України як агресії не відбулося, а далі питання з політичної перейшло у площину міжнародного права. За наявності волі та при акцентуванні уваги саме на юридичній доказовій базі (яку потрібно ретельно зібрати) Україна може довести до офіційного визнання міжнародними інстанціями дій суміжної країни на Кримському півострові в кінці лютого – у березні 2014 р. саме як агресії. Більше того, за словами екс-судді Міжнародного кримінального трибуналу з колишньої Югославії (2002–2005 рр.) В.Василенка, агресія в міжнародному праві – важкий злочин, котрий не має термінів давності³.

Щодо подій, які розгорнулися на Донбасі з квітня 2014 р., у публічному полі широко використовуються терміни «антитерористична операція» («АТО»)

² Докл. див. *Бойко І.* Визначення агресії в міжнародному праві // Вісник Академії адвокатури України. – 2000. – №1 (17). – С.178–179.

³ *Василенко В.* Агресія Росії: генеза, мета, способи протидії та правові наслідки // Український тиждень. – 2014. – 20 березня – №12 (332) [Електронний ресурс]: <http://tyzhden.ua/Politics/105356>

та «війна» (включно з похідними: «російсько-українська війна», «визвольна війна», «війна за незалежність» та ін.). Закон України «Про боротьбу з тероризмом» (ухвалено 2003 р., чинний у редакції від 5 червня 2014 р.) визначає анти-терористичну операцію як «комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності»⁴. Згідно з документом, терористична діяльність охоплює:

- планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само, як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду й поширення ідеології тероризму;
- фінансування та інше сприяння тероризму⁵.

Процеси, які відбувалися в деяких південних і східних областях України з березня 2014 р., підпадають під визначення терористичної діяльності й, відповідно, адекватним є використання терміна «антитерористична операція». Утім уже з квітня минулого року дедалі більших масштабів набувають направлення Росією на українську територію незаконних збройних формувань, що підпадає під пункт г згаданої вище резолюції ООН, обстріли території України (починаючи з липня) та безпосередня участь у конфлікті підрозділів російської армії (з серпня). Натомість оцінити ці події як міждержавну війну з юридичного боку доволі проблематично, адже жодна зі сторін не оголошувала стану війни, Україна та Російська Федерація зберегли/зберігають повноцінні дипломатичні відносини, здійснювали/здійснюють постійні контакти на політичному рівні, продовжували/продовжують (хоча й у значно меншому обсязі) торговельні відносини тощо. Сам конфлікт локалізовано на території деяких районів Донецької й Луганської областей. На міждержавному ж кордоні, на його чернігівській, сумській, харківській ділянках воєнних дій не було (як не було їх і на адміністративній межі АРК та Херсонської області).

Безперечно, у випадку російської агресії проти України світова спільнота чи не вперше зіткнулась із реалізацією у великому масштабі концепції гібридної війни. За визначенням члена верхньої палати парламенту Нідерландів генерал-майора у відставці Ф. ван Каппена,

⁴ [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. У редакції 2003 р. містилося таке визначення: «Антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою».

⁵ Там само.

«це мішанина класичного ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції та Гаазької конвенції про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами. Усю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань»⁶.

Згідно з аналітичною доповіддю «Проект багатьох варіантів майбутнього: Орієнтування до 2030 р.» («Multiple Futures Project: Navigating Toward 2030»), підготовленою 2009 р. під егідою НАТО, особливо гострі загрози для країн-учасниць альянсу очікуються саме від «гібридних форм війни, коли конвенційні, іррегулярні та кримінальні потенціали поєднуються оперативного й тактичного на найнижчому рівні в міському середовищі»⁷.

На відміну від НАТО, в Україні протидія гібридним війнам на практичному рівні не розроблялася, але якраз антитерористичні операції найбільш близько відображають методи боротьби з цими протиправними феноменами. Отже у випадку Донбасу, як щодо протидії сепаратистам, так і російським військовослужбовцям та найманцям, термін «АТО» – цілком адекватний.

Водночас для опису всього спектра відносин України з Росією впродовж 2014 р. більш слушним вважаємо визначення «російсько-український конфлікт» або «гібридна війна Росії проти України». У подальшому, у рамках ініціатив із боку нашої країни щодо юридичної оцінки світовою спільнотою дій Москви, очевидно відбудеться уточнення термінології з урахуванням конкретної ситуації.

Тут доречно звернути увагу й на апеляції офіційного Києва до міжнародної спільноти – ідеться про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського парламенту, парламентських асамблей Ради Європи, НАТО, ОБСЄ, ГУАМ та національних парламентів країн світу про визнання Російської Федерації державою-агресором (27 січня 2015 р.)⁸ і про заяву Верховної Ради України щодо відсічі збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків (21 квітня 2015 р.)⁹. В обох документах абсолютною коректно з погляду міжнародного права стосовно російських дій використовується саме термін «агресія». Так, у заяві прямо відзначається: «Силові дії Російської Федерації, що тривають з 20 лютого 2014 р., є актами збройної агресії відповідно до пунктів “а”, “b”, “с”, “d” та “g” статті 3 резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН “Визначення агресії” від 14 грудня 1974 р.»¹⁰.

Зрештою, треба враховувати, що російсько-український конфлікт став частиною більш широкого історичного процесу – Революції гідності, котра

⁶ Див.: Путін веде в Україні гібридну війну – генерал Кашпен [Електронний ресурс]: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25363591.html>

⁷ Multiple Futures Project: Navigating Toward 2030. – April, 2009. – Р.41 [Електронний ресурс]: <http://www.act.nato.int/nato-multiple-futures-project-documents>

⁸ [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/129-19>

⁹ [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/337-19>

¹⁰ Там само.

включає не лише Євромайдан, але й політичну та війсьну боротьбу за територіальну цілісність нашої країни, проведення глибоких і системних реформ, практичну реалізацію європейської інтеграції. А з ретроспективно-історичного погляду це ще й результат антикомуністичної революції кінця 1980-х рр. і завершення розпаду СРСР.

Втручання Росії у внутрішню та зовнішню політику України (вересень 2013 – лютий 2014 рр.)

Одним із провідних напрямів зовнішньої політики Росії в останнє десятиліття була «реінтеграція» пострадянського простору. Для цього використовувалися економічна слабкість колишніх республік СРСР та їх залежність від російської економіки, незавершеність демократичних трансформацій, що призводила до хронічної політичної й соціально-економічної нестабільності, особливості політкультури еліт і самих суспільств, роздмухування внутрішніх конфліктів тощо. У реінтеграційних планах Російської Федерації Україна займала ключове місце. Першим суттєвим кроком до участі в російських проектах стала вимушена згода президента Л.Кучми в лютому 2003 р. приєднатися до єдиного економічного простору (СЕР) РФ, Білорусі, Казахстану. Однак і тоді принциповою позицією України була відмова утворювати будь-який наднаціональний керуючий орган. Майдан 2004 р. поставив хрест на планах утягування України в СЕР.

У наступні п'ять років Росія була змушена розвивати свої проекти без України (насамперед Митний союз із Білоруссю та Казахстаном), намагаючись при цьому гальмувати європейську та євроатлантичну інтеграцію нашої країни. Не справдилися російські сподівання й з обранням президентом України в лютому 2010 р. В.Януковича, який у ході виборчої кампанії позиціонував себе як проросійський кандидат. Після перемоги на виборах він був готовий інтенсифікувати двосторонні відносини (це відбулося у харківських угодах 2010 р.), однак опирався вступу до ініційованих Росією «союзів» та «просторів», оскільки хотів залишити повноту влади у своїх руках. Більше того, із метою бути переобраним на виборах 2015 р. та європейської легалізації своїх капіталів В.Янукович узяв курс на підписання угоди про асоційоване членство й зону вільної торгівлі з Європейським Союзом.

Оскільки політичний режим В.Януковича демонстрував стійкі авторитарні тенденції, Росія була впевнена, що ЄС, навіть попри її технічну готовність, не піде на підписання угоди з Україною. Однак у липні 2013 р. стало зрозуміло, що Брюссель готовий до цього кроку, оскільки розглядав асоціацію як інструмент, що здатен загальмувати сповзання України до авторитаризму. Відповідно з серпня Москва розгорнула потужний тиск на українське керівництво, а також бізнес-кола (шляхом закриття ринків збуту) та суспільство (через російські ЗМІ та проросійські організації) з гострою критикою майбутньої асоціації, аби не допустити підписання відповідної угоди в рамках Вільнюського саміту ініціативи Євросоюзу «Східне партнерство», який мав відбутися наприкінці листопада 2013 р.

Було проведено декілька зустрічей на найвищому політичному рівні, у ході яких В.Путін не тільки переконував В.Януковича не підписувати угоду з ЄС, але й вимагав приєднати Україну до Митного союзу. 9 листопада 2013 р. російський президент висунув ультиматум. Голова тимчасової слідчої комісії Верховної Ради з приводу протиправних дій правоохоронних органів під час Євромайдану Г.Москаль у вересні 2014 р. зазначав:

«Я знайшов людину, котра була присутня на закритих нарадах Януковича в кінці минулого року. Зустрівся з цією людиною в Москві, і вона розповіла, що після зустрічі з Путіним 9 листопада (2013 р. – *В.Г.*) й повернення в Україну Янукович зібрав закриту нараду для наближених осіб і повідомив, що не підпише асоціацію з ЄС у Вільнюсі. На попередження, що це викличе новий Майдан і, можливо, призведе до революції, Янукович відповів буквально так: “Якось із майданом і революцією ми справимось. Путін сказав чітко, що після підписання асоціації, забере Крим із Севастополем, потім Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одесу, Запоріжжя, Харків [...]”. Про цей ультиматум Путіна прекрасно знали Якименко, Захарченко та інші наближені до Януковича особи, що зараз ховаються в Москві. Про це мали знати в СБУ, Службі зовнішньої контррозвідки (так у джерелі; насправді йдеться про Службу зовнішньої розвідки – *В.Г.*). Тобто ця ситуація не звалилася на країну кілька місяців тому як сніг на голову, вона була відома давно. Проте ті, хто міг попередити про неї, змовчали»¹¹.

Після відмови українського президента підписувати угоду про асоціацію з ЄС під час саміту у Вільнюсі, Росія розгорнула програму економічної підтримки режиму В.Януковича. Уже 17 грудня 2013 р. між Україною та РФ було підписано 15 документів, у тому числі про надання кредиту в розмірі 15 млрд дол. (3 млрд – у поточному, решта – упродовж наступного року), зняття у 2013–2014 рр. торговельних обмежень, знижку на газ (із 406 дол./1 тис. м³ у IV кварталі 2013 до 268,5 дол. – у I кварталі 2014 рр.). Водночас не було підписано угоду «про стратегічне співробітництво», яка мала відкрити процес реального приєднання України до Митного союзу. Однак очевидно, це було лише справою часу. Влучно описав погляд В.Путіна на українські перспективи «олігарх» і голова Дніпропетровської обласної державної адміністрації (березень 2014 – березень 2015 рр.) І.Коломойський:

«Людина вирішила, що Україна вже в нього в кишені, що Україна – перетравлений продукт; що питання вирішене, про неї можна забути та – із метою відновлення великої імперії – зосередитися на країнах Середньої Азії або, припустимо, Балтії. Аж ні, обставини складаються так, що Україну в нього не те, що з глотки, уже зі стравоходу буквально виривають. Зуби клацнули, а їжі немає»¹².

Російське політичне керівництво різко негативно сприйняло акції протесту, які розгорнулися в Україні після провалу Вільнюського саміту та згортання

¹¹ [Електронний ресурс]: http://www.moskal.in.ua/?category=news&news_id=1107

¹² Кошкина С. Игорь Коломойский: «Может, я решу заняться политикой». – Ч.2 [Електронний ресурс]: http://lb.ua/news/2014/05/19/266933_igor_kolomoyskiy_mozhet_reshu.html

курсу на європейську інтеграцію. Відповідно, воно вимагало від В.Януковича силового розгону Євромайдану. У російських ЗМІ було розгорнуто пропагандистську кампанію з дискредитації українського громадянського руху як «екстремістського», такого, що відбувається «на замовлення» та за фінансування «Заходу». Із підвищенням внутрішньополітичної напруги посилювалася допомога Москви В.Януковичу, причому не тільки шляхом поставок спеціальних засобів для розгону акцій протестів, але й фахівцями спецслужб. У листопаді 2014 р. Генеральна прокуратура України заявила, що слідство має інформацію про можливу причетність співробітників російських спеціальних органів до злочинів проти активістів Євромайдану. Явний слід Росії простежується й у «диктаторських законах» від 16 січня 2014 р., скопійованих із відповідного російського законодавства.

Водночас Росія вдавала, що ніяким чином не причетна до подій у суміжній країні. Так, на переговори з урегулювання конфлікту за участю української влади та опозиції, а також представників ЄС 20 лютого 2014 р. Москва направила В.Лукіна – уповноваженого РФ із прав людини, термін перебування котрого на цій посаді спливав двома днями раніше, до того ж він не мав повноважень ставити підпис під будь-яким документом. Тому-то Росія й не підписала угоду про врегулювання кризи в Україні (утім, це не завадило їй згодом активно апелювати до її положень).

Утеча з України В.Януковича та його відсторонення від влади означало, що наша країна остаточно виходить з орбіти російського впливу. Перед Москвою постала дилема: змиритися з крахом свого імперського проекту або вдатися до агресії. Вибір було зроблено на користь воєнних аргументів.

Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополь

Першим агресивним кроком Росії стало захоплення Кримського півострова. Згідно зі свідченнями самих місцевих лідерів сепаратистів, предметні розмови з російськими емісарами про відокремлення Криму розпочалися у середині січня 2014 р. – їх ініціаторами виступили російський бізнесмен К.Малофєєв та член Ради федерації Федеральних зборів РФ Д.Саблін, які супроводжували експозицію православних святинь «Дари волхвів»¹³. У наступному місяці від розмов перейшли до дій: почалося розгойдування політичної ситуації, лунали вимоги відставки «донецького уряду автономії». При цьому майже не зважали на українські спецслужби. Так, Р.Теміргалієв (на той час – заступник голови Ради Міністрів АРК, за сепаратистів обійняв посаду першого заступника) стверджував: «У тому хаосі СБУ, яка займалася майданом, було паралізовано. Але, так, ми побоювалися, звісно. Утім розуміли, що вони в тій ситуації були малоефективними»¹⁴. Водночас самі

¹³ Див.: «Если это имело определенную режиссуру, режиссеру нужно поставить пять с плюсом»: Рустам Темиргалиев о развитии событий, приведших к референдуму в Крыму // Ведомости. – 2015. – 16 марта [Електронний ресурс]: <http://www.vedomosti.ru/politics/characters/2015/03/16/esli-eto-imelo-opredelennuyu-rezhissuru---rezhisseru-nuzhno-postavit-pyat-s-plyusom>

¹⁴ Там же.

кримські сепаратисти не заперечують, що вони грали другорядні ролі (наприклад збирали постановочні антиукраїнські мітинги) – головну ж партію вели росіяни.

На території Кримського півострова російські війська перебували в рамках угод про базування Чорноморського флоту. Про плани анексії розмови серед військових почалися ще на початку лютого. У згаданій вище заяві Верховної Ради України зазначається, що збройна агресія Російської Федерації проти нашої країни розпочалася 20 лютого 2014 р., коли було зафіксовано перші випадки порушення визначеного міжнародно-правовими зобов'язаннями Росії порядку перетину міждержавного кордону в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих на Криму відповідно до угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 р., для блокування українських військових частин¹⁵.

24 лютого 2014 р. на півострів було перекинуто додаткові російські підрозділи, у тому числі повітрянодесантних військ, але без жодних знаків розрізнення на формі¹⁶. А за три дні так звані «зелені чоловічки» заблокували будівлю парламенту та уряду Автономної Республіки Крим у Сімферополі. Під дулами автоматів відбулося «засідання» депутатів автономії, на якому змінили керівника Ради Міністрів, – ним став депутат, очільник маргінальної партії «Російська єдність» (результат на місцевих виборах 2010 р. – 4,02%) С.Аксьонов. Крім того, на 25 травня було призначено «референдум» про статус АРК. Офіційний Київ не визнав нелегітимну зміну влади у Сімферополі. Натомість російська Держдума терміново, «під кримську ситуацію», внесла зміни до порядку включення до складу Російської Федерації «нових суб'єктів».

Одночасно з політичним переворотом російські військові розпочали блокування частин Збройних сил України та транспортних шляхів із материка. Також було заблоковано кораблі українських ВМС. Крім того, спецрейсом на півострів перекинули понад 200 цивільних російських громадян:

«28 лютого з військового аеродрому Чкаловський (бортовий номер Іл-76 RA 76599) до Севастополя було доставлені 170 російських громадян із числа колишніх “афганців”, боксерів, байкерів, членів військово-патріотичних клубів і бійців охоронних структур. Далі на судні “Севастополь” їх приховано переправили в Ялту та поселили у військовому санаторії міноборони РФ “Ялта”. За день до цього українські журналісти зафіксували дві військових вантажівок “Урал” із російськими військовослужбовцями (держномери 0225 НМ 90, 0217 НМ 90), які заїхали на територію санаторію та приступили до охорони об'єкта»¹⁷.

Далі російські громадяни під виглядом «місцевих мешканців» допомагали блокувати українських військових і робили необхідну картинку для ЗМІ.

¹⁵ [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/337-19>

¹⁶ Вежливые люди: Кто это? [Електронний ресурс]: <https://meduza.io/special/polite/who>

¹⁷ Канев С. Спецтуристы // Новая газета. – 2014. – 2 июля. – №71 [Електронний ресурс]: <http://www.novayagazeta.ru/inquests/64242.html>

Цікаво, що багатьох із них 26 та 31 березня було відзначено нагородами й почесними грамотами – «за Крим»¹⁸.

4 березня 2014 р. В.Путін отримав згоду верхньої палати Федеральних зборів РФ на застосування російських військ на українській території. У Києві до останнього сподівалися, що Росія блефує, а вирішення конфлікту незабаром повернеться в політичне русло. На такому сценарії наполягали й західні партнери, які недооцінили агресивні наміри Москви. Таким чином, час на збройну відсіч було згаяно, а багатотисячне українське військово-утруповання, дислоковане на півострові, – повністю деморалізоване. При цьому, як свідчить розслідування військової прокуратури України, частину військовослужбовців попередньо завербували російські спецслужби. Цей висновок підтверджує той факт, що зрадниками виявилися насамперед ті офіцери, чиї підрозділи мали в першу чергу протистояти агресії (розвідники, берегова охорона, зв'язківці). За порушення присяги звільнено понад 12 тис. співробітників органів внутрішніх справ України в АР Крим, 1371 співробітник головного управління СБУ й управління спецслужби в м. Севастополь, 413 працівників органів прокуратури. За деякими оцінками, більше 10 тис. колишніх українських військово-службовців перейшли на службу в російську армію.

Користуючись розгубленістю офіційного Києва та світового співтовариства, Росія взяла курс на прискорення анексії Криму й Севастополя. Спочатку «референдум» було перенесено з попередньо визначеної дати 25 травня на 30-те, а згодом – 16 березня. Також оперативно скоригували питання. Якщо в першому варіанті було: «Автономна Республіка Крим має державну самостійність та входить до складу України на основі договорів і угод?», то в остаточному вигляді мешканцям пропонували обирати між: «Ви за воз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?» та «Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 р. і за статус Криму як частини України?».

11 березня 2014 р. міська рада Севастополя та парламент АРК ухвалили «декларацію про державний суверенітет». За три дні Конституційний Суд України визначив так званий «референдум» неконституційним, а його «результати» не визнала абсолютна більшість країн світу. Незаконна акція відбулася з численними порушеннями, що було зафіксовано, зокрема, Радою при президенті РФ з розвитку громадянського суспільства та прав людини (утім згодом відповідний звіт назвали «неофіційним»)¹⁹.

Значна частина місцевого населення активно виступила під російськими прапорами, що стало результатом прорахунків властей України у кримській політиці попередніх років. Кримськотатарська громада та проукраїнськи налаштовані мешканці півострова бойкотували так званий «референдум». Непрямим свідченням фальсифікації його «результатів» стали показники «виборів», проведених окупаційною адміністрацією у вересні 2014 р.: оголошена явка виборців тоді становила 53,61%, натомість у березні – нібито 82,7%.

¹⁸ Канев С. Герои под грифом «Секретно»: В распоряжении «Новой газеты» оказался список награждённых за крымскую кампанию // Там же. – 16 июня. – №64 [Електронний ресурс]: <http://www.novayagazeta.ru/inquests/64030.html>

¹⁹ [Електронний ресурс]: http://www.president-sovet.ru/structure/gruppa_po_migratsionnoy_politike/materialy/problemy_zhiteley_kryma.php

До 21 березня 2014 р. Росія блискавично провела всі формальні процедури щодо включення Криму й Севастополя до свого складу. Світова спільнота не тільки не визнала це, але й запровадила санкції проти юридичних (кримських і компаній інших країн, що здійснюватимуть господарську діяльність на анексованому півострові) та фізичних (політиків і їхніх спонсорів, відповідальних за анексію) осіб. Неприємним «сюрпризом» для кримських мешканців стали візові обмеження. Після включення до складу Росії півострів зіткнувся з низкою проблем: насамперед у водо- й енергопостачанні, транспортному сполученні, забезпеченні продуктами харчування. Крім того, у 2015 р. через зменшення внаслідок міжнародних санкцій доходів держбюджету РФ Москва була змушена у 3,7 раза скоротити обіцяне раніше фінансування Криму.

Після окупації та анексії на півострові відбулося суттєве згортання громадянських свобод. Передусім це стосувалося етнічних українців і кримських татар. Їх звинувачували в «екстремізмі», російські спецслужби проводили обшуки, вилучали національну символіку, книжки українською та кримськотатарською мовами, припиняли діяльність громадських організацій і засобів масової інформації, заборонили в'їзд громадським активістам (у тому числі лідерам кримськотатарського народу – Р.Чубарову та М.Джемілеву), примушували відмовитися від українського громадянства на користь російського, закривали українські школи й класи, факультети української мови у вишах тощо. Міжнародна правозахисна організація «Human Rights Watch» у своєму звіті від листопада 2014 р. особливу увагу приділила практиці викрадання людей так званою «кримською самообороною» – незаконним воєнізованим формуванням, яке допомагало російським військам захоплювати півострів, а потім виступало силовим інструментом утвердження влади С.Аксьонова²⁰. Наслідком такої політики РФ став значний переселенський рух: десятки тисяч людей були змушені залишити свої домівки й виїхати з Криму.

Офіційний Київ заявляє, що добиватиметься відновлення територіальної цілісності. А поки що державними пріоритетами проголошуються всебічна підтримка вимушених мігрантів з Криму, подача позовів до міжнародних судів проти дій Росії, формування на суміжних територіях додаткової інфраструктури органів державної влади для полегшення взаємодії з українськими громадянами, що залишаються на окупованому півострові тощо.

Організація заворушень у південних і східних областях України, сепаратизація деяких територій (березень – травень 2014 р.)

Одночасно з подіями на Кримському півострові Росія почала дестабілізацію ситуації у східних та південних областях України. Уже з 1 березня проросійські маргінальні організації проводили вуличні акції з вимогами «вступу до Митного союзу» та гострим неприйняттям зміни влади в Києві. Кількість їх учасників рідко перевищувала тисячу осіб, зазвичай вони збирали

²⁰ [Електронний ресурс]: <http://www.hrw.org/ru/node/130593>

декілька сотень. Були спроби захоплення органів державної влади, однак у цілому правоохоронним органам удавалося втримувати ситуацію під контролем. Частину провокаторів заарештували.

Постфактум можна стверджувати, що березневі акції проросійських організацій мали на меті відволікання уваги українських властей від окупації Криму. Саме після формального завершення анексії півострова Росія перейшла до реалізації «проекту “Новоросія”», у рамках котрого на початку квітня 2014 р. стартувала нова хвиля вуличних акцій і захоплень адміністративних будівель: на цей раз у них брали участь не лише місцеві проросійські агенти впливу та політичні маргінали (включаючи тих, хто організовував антиукраїнські заходи на Криму), але й російські громадяни, у тому числі співробітники спецслужб. При цьому змінився характер гасел – вийшовши за рамки внутрішньополітичної дискусії вони стали антиукраїнськими або сепаратистськими.

Було проголошено створення Донецької, Луганської, Харківської «народних республік», планувалося зробити це також у Дніпропетровській, Одеській та інших областях. Усе йшло за кримським сценарієм, за одним винятком – у захопленні органів державної влади не брали участь військовослужбовці збройних сил Росії. Кінцева мета, як було заявлено Москвою, полягала у «федералізації» України, що мало б загальмувати або навіть зупинити європейську та євроатлантичну інтеграції нашої країни. Завдяки рішучим діям правоохоронців, місцевих еліт, громадських активістів російські плани з роздмухування сепаратизму провалилися на Харківщині, Дніпропетровщині, Запоріжжі, Полтавщині, Херсонщині, Миколаївщині, Одещині. У самій Одесі 2 травня 2014 р. справа дійшла до масових зіткнень із численними жертвами.

На Луганщині та Донеччині, де місцеві еліти вагалися й загравали із проросійськими силами, а правоохоронці бездіяли, було взято курс на переговорний шлях вирішення конфлікту з бойовиками. І саме у цих двох областях напруга зростала з кожним днем. Більше того, активізувався російський «експорт» сепаратизму – з середини квітня організовані бандформування вже захоплювали адміністративні будівлі в населених пунктах поза обласними центрами (Слов'янськ, Краматорськ, Красний Лиман і т.д.), тероризували місцеве населення.

У таких умовах 14 квітня 2014 р. виконувач обов'язків Президента України О.Турчинов оголосив про початок проведення антитерористичної операції. Однак наступні події показали, що система національної безпеки виявилася неготовою належним чином відповісти на терористичний виклик. Безпековий сектор хронічно, упродовж останніх двох десятиліть, недофінансовувався, були серйозні кадрові помилки, а головне – мав місце стратегічний прорахунок: Росія традиційно розглядалася як безумовний ключовий партнер, а не потенційний агресор. У результаті українським силовикам довелося відновлювати свою боєздатність уже під час активної фази АТО. Значну роль у протидії терористам відіграли добровольчі батальйони, сформовані з активістів Євромайдану й небайдужих громадян. Саме вони наочно продемонстрували Росії, що українське населення здатне до самоорганізації навіть в

умовах, коли державна правоохоронна система працює неефективно²¹. Також треба відзначити масштаб розгортання волонтерського руху щодо підтримки військових і біженців із зони конфлікту. При цьому йдеться не тільки про добровільний збір коштів та матеріальних ресурсів: ті, хто не мав грошей, намагалися щось виготовити власноруч для потреб армії; діти писали листи, надсилали військовослужбовцям малюнки тощо.

У травні 2014 р. терористи провели так звані «референдуми» щодо «державної самостійності» Луганської й Донецької «народних республік». Для їх організації використовувалася проста технологія – у великих населених пунктах облаштовувалася одна – дві дільниці для голосування, біля яких збиралися великі черги, що забезпечувало необхідну «картинку» для російських ЗМІ про «переконливу підтримку» сепаратистів серед населення. Примітно, що до «керівництва» цих утворень увійшли громадяни Росії та вихідці з Придністров'я. Наприкінці травня ватажки бандформувань, за вказівкою з Москви, підписали угоду про утворення «конфедеративного союзу народних республік Новоросії». Як показали подальші події, так звана «Новоросія» виявилася мертвонародженим проектом, вигаданим російськими політтехнологами на матеріалах імперської історії.

Офіційний Київ, розуміючи, що місцеве населення на Донбасі у своїй більшості не підтримує сепаратистів і не хоче продовження воєнних дій, демонстрував готовність перевести врегулювання конфлікту в політичну площину. Обраний Президентом України П.Порошенко 20 червня 2014 р. виступив із мирним планом, який, зокрема, передбачав:

- амністію українським громадянам, котрі не причетні до загибелі військовослужбовців і мирних жителів та не фінансували терористів;
- формування коридору на кордоні для повернення російських бойовиків до Росії;
- проведення дострокових місцевих виборів, щоб населення обрало своїх справжніх представників для діалогу з центральною владою;
- децентралізацію влади, гарантії вільного використання російської мови в регіоні, повагу до права місцевих громад на особливості історичної пам'яті, пантеон героїв, релігійні традиції, здійснення інвестицій в економічну реконструкцію Донбасу та створення нових робочих місць;
- проведення дострокових місцевих і парламентських виборів.

Для реалізації цього плану Київ в односторонньому порядку з 20 червня оголосив припинення вогню у зоні АТО. Однак, оскільки це не влаштувало Росію (не було гарантій припинення європейської інтеграції та не визнавалась анексія Криму), ватажки бандформувань відкинули всі пропозиції, і за десять днів активні бойові дії відновилися. При цьому Росія розгорнула щедрі поставки боєприпасів, озброєння та військової техніки, включно з важкою. Політика Москви призвела до трагедії міжнародного масштабу, коли 17 липня сепаратисти збили малайзійський авіалайнер із 283 пасажирами та 15 членами екіпажу на борту. Крім того, на українську територію переправлялися російські

²¹ На етапі становлення добровольчих батальйонів мали місце ексцеси суто кримінального характеру. Станом на осінь 2014 р. проблему невідконтрольності цих формувань вирішено шляхом інтеграції їх до оборонних структур держави.

бойовики: серед них були як представники радикальних націоналістичних організацій, так і просто кримінальні елементи. Також велися обстріли українських підрозділів із території Росії, а донецькі й луганські бойовики проходили вишкіл у російських військових таборах²².

Станом на середину серпня 2014 р. українським військам удалось звільнити більшу частину Донбасу, захоплену упродовж квітня – травня терористами. Це стало результатом відновлення боєздатності армії та у цілому системи національної безпеки. У державні силові структури було інтегровано колишні добровольчі формування: більшість їх стали батальйонами територіальної оборони у системі військового відомства (з осені 2014 р. – регулярні армійські частини) та підрозділами патрульної служби міліції спеціального призначення МВС.

Пряме воєнне втручання Росії й переговорний процес

Розгром сепаратистів ніс високі внутрішньополітичні ризики для режиму В.Путіна: розгнущана пропагандистська кампанія у ЗМІ, яка обґрунтовувала для пересічного росіянина гібридну війну проти колишньої «братської» України, ударила б по позиціях Кремля. Тому Москва наважилася на відверту воєнну агресію. Наприкінці літа 2014 р. загони сепаратистів було поповнено бойовиками, насичено новим озброєнням і боеприпасами. 24 серпня розпочався спільний контрнаступ бандформувань та російських військ, які атакували українських силовиків у спину на півдні Донецької області. Крім того, вони захопили прикордонне місто Новоазовськ, виникла реальна загроза Маріуполю та небезпека «пробивання» транспортного коридору в бік Кримського півострова. Як ішлося про тогочасну ситуацію у заяві Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р., чергова «фаза збройної агресії Російської Федерації розпочалася 27 серпня 2014 р. масовим вторгненням на територію Донецької та Луганської областей» підрозділів російських збройних сил, зокрема 9-ї окремої мотострілецької бригади, 76-ї та 98-ї дивізій повітрянодесантних військ. Задіяння регулярної армії супроводжувалося поширенням серед місцевого населення агітаційних матеріалів із закликком: «За жодних обставин не чинить перепон пересуванню російських військ (техніка та особовий склад)»²³.

На той момент українські сили були здатні завершити визволення Донбасу від терористів, але не готові до повномасштабних бойових дій із російською армією. Відтак Україна була змушена піти на переговори з Росією та її маріонетками (у серпні російських громадян – ватажків луганських і донецьких бандформувань – відкликали до Москви, призначивши замість них місцевих мешканців). 5 вересня 2014 р. в Мінську було підписано протокол про припинення вогню: домовилися про формування 30-кілометрової зони розмежування, про контроль українсько-російського кордону місією ОБСЄ.

²² Див., напр., свідчення військовослужбовця автомобільних військ РФ: Вежливые люди: Кто это? [Електронний ресурс]: <https://meduza.io/special/polite/who>

²³ [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/337-19>

Київ погодився де-факто надати територіям, які на кінець серпня опинилися під контролем терористичних організацій, права автономії і при цьому не припиняти їх субсидування. Відповідний статус надавався на три роки, а 7 грудня 2014 р. мали відбутися місцеві вибори, аби населення (а не російське керівництво) само обрало тих, хто його представлятиме. Верховна Рада України після гарячих дискусій ухвалила відповідний закон.

Досягнувши тактичної мети – не допустити розгрому сепаратистів – Росія зазнала стратегічної поразки: жодних обмежень на українську зовнішню політику накласти не вдалося, а грудневі місцеві вибори на сепаратизованих територіях мали показати повний провал проектів псевдореспублік, не кажучи вже про «Новоросію». До цього додалися й нові проблеми: деякі ватажки бойовиків вийшли з-під контролю московських маріонеток (звичайною справою стали сутички між учасниками різних банд та навіть перестрілки з російськими військовими); промислові підприємства зупинилися; місцеве населення стрімко зубожіло; почалися перебої з поставками продовольства. Тому Москва відійшла від мінських домовленостей, посилила свою військову присутність на сході України та ініціювала проведення власних виборів очільників «республік» і «депутатів парламентів» із заздалегідь відомими результатами.

У відповідь Київ ініціював призупинення чинності «статусного» закону. Відповідно, місцеві вибори 7 грудня не проводилися. Більше того, було припинено фінансування бюджетних установ, державних шахт, а кошти, заплановані на субсидії для місцевого населення, спрямовано іншим регіонам країни. Уздовж лінії зіткнення з'явилися польові фортифікаційні споруди – українська армія готувалася до ймовірного наступу бойовиків. Тим самим Кремль знову завів себе у глухий кут. Міжнародні санкції та падіння цін на нафту призвели до погіршення економічного становища Росії. На світовій арені вона опинилася в ізоляції. Москва не знайшла нічого кращого, ніж удатися до традиційної імперської риторики, тож залунали погрози нової «холодної війни», гонки озброєнь, промовисті нагадування про свою ядерну зброю й т.ін. Одночасно було знижено планку вимог – згідно з заявами російського керівництва їх задовольняють «абсолютні» гарантії невступу України до НАТО та визнання анексії Криму. Однак це категорично неприйнятне для нашої країни й зовнішньополітичних партнерів, навпаки – офіційний Київ повідомив про плани скасувати позаблоковий статус, ухвалений за часів В.Януковича. 23 грудня 2014 р. конституційною більшістю Верховна Рада ухвалила закон про відмову України від політики позаблоковості²⁴, за п'ять днів він набув чинності. Зазначимо, що цей документ не передбачає вступу до Організації Північноатлантичного договору, але й не виключає його.

У середині січня 2015 р. бойовики за підтримки російських військ розпочали новий наступ. Через черговий виток ескалації посилювався тиск на Росію з боку західних лідерів і, як результат, 12 лютого у столиці Білорусі очільники України, Німеччини, Франції та Росії узгодили комплекс заходів із виконання угод («Мінськ-2»).

²⁴ [Електронний ресурс]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52994

Історичні аналогії вирішення конфлікту

Новітня історія дає багатий матеріал для роздумів над тим, якими можуть бути варіанти вирішення російсько-українського протистояння. Із початку 1990-х рр. Росія взяла участь у декількох регіональних конфліктах, які завершилися формуванням сепаратистських утворень. Ідеться по грузинський та молдовський досвід.

Нинішня ситуація в Абхазії й Південній Осетії свідчить, що економічний фактор чи добробут місцевого населення Москва до уваги не брала. Обидві невизнані «республіки» перебувають у стані перманентної деградації²⁵ та виживають лише за рахунок російських дотацій і допомоги²⁶. Більше того, нерідко вони створюють значні проблеми й для самої Росії (криміналітет, контрабанда, контрафактна продукція).

Дещо інша ситуація в Молдові. Там є два автономних утворення – Гагаузія та Придністров'я. Перша визнає верховенство молдовського законодавства, утім у випадку «зміни статусу Республіки Молдова як незалежної держави» залишає за собою право на «зовнішнє самовизначення»²⁷. Такою «зміною статусу» може бути вступ країни до НАТО або Євросоюзу. У відповідь на поглиблення євроінтеграції Молдови, зокрема після підписання угоди про асоціацію з ЄС, 2 лютого 2014 р. було проведено невизнаний офіційним Кишиневом «референдум», 98,47% учасників котрого нібито висловилися за приєднання Молдови до Митного союзу²⁸.

Так звана «Придністровська Молдавська Республіка» – невизнане квазі-державне утворення. Тут також має місце заморожений конфлікт, статус-кво в якому забезпечує російський «миротворчий» контингент. Зазначимо, що в липні – серпні 2014 р. активну роль у конфлікті на Донбасі відігравали вихідці з Придністров'я на чолі з таким собі В.Антюфєєвим, котрий із 1992 по 2012 рр. був «міністром державної безпеки ПМР», а після обрання «президентом» Є.Шевчука й звільнення з посади став фігурантом декількох кримінальних справ²⁹. Маючи значний промисловий потенціал Придністров'я залежить від збереження господарських зв'язків із Молдовою та Україною. Тим більше, що у січні 2015 р. російські ЗМІ повідомляли про відмову Москви надавати фінансову допомогу Тирасполю (йшлося про суму 100 млн дол.)³⁰.

Навряд чи Росія хоче брати на себе додатковий економічний тягар, утримуючи ще й окуповані райони Донецької та Луганської областей, тож

²⁵ Див., напр.: Барганджия Г. Экономическое состояние и ресурсный потенциал Республики Абхазия // Вестник Нижегородского государственного инженерно-экономического института: Серия «Экономические науки». – 2013. – №7 (26). – С.12–30.

²⁶ Наприклад, у 2013 р. з 4,7 млрд руб. доходної частини бюджету Південної Осетії 4,2 млрд руб. становила саме російська допомога (див.: [Електронний ресурс]: <http://lenta.ru/news/2014/01/10/help/>)

²⁷ [Електронний ресурс]: <http://www.e-democracy.md/files/elections/gagauzia2006/regulations-gagauzia-ru.pdf>

²⁸ Див.: [Електронний ресурс]: www.unian.net/world/880383-98-gagauzov-moldovy-progolosovali-na-referendume-za-tamojennyi-soyuz.html

²⁹ [Електронний ресурс]: <http://www.rbc.ru/rbcfreenews/20120722013737.shtml>

³⁰ Гамова С. Россия сняла Приднестровье с довольствия // Независимая газета. – 2015. – 26 января [Електронний ресурс]: http://www.ng.ru/cis/2015-01-26/1_pridnestrovie.html

абхазько-осетинський та придністровський варіанти для неї, скоріше за все, неприйнятні. Натомість, схоже, що Москва намагається реалізувати гагаузький сценарій, намагаючись «увіпхнути» в Україну сепаратизовані території, яким офіційний Київ надасть «особливий статус». Утім офіційно російські переговірники за базову модель запропонували використати досвід урегулювання стосунків між німецькою етнічною меншиною та італійською більшістю в одному з регіонів Італії – Південному Тіролі³¹. Таким чином, Росія намагається зробити наголос суто на «внутрішніх причинах конфлікту», подаючи їх у світлі міжетнічного протистояння. Натомість позиція офіційного Києва залишається послідовною – місцева влада на Донбасі має формуватися за чинним законодавством, а з припиненням російського втручання всі питання буде вирішено самими українськими громадянами.

Щодо Криму, то, за збереження в найближчі роки нинішнього статус-кво, півострів, з огляду на його географічне положення та економічну й ресурсну залежність від материкової частини України, очікує абхазько-осетинський шлях розвитку, тобто повільний занепад і деградація.

Наслідки російської агресії

Окремо варто зупинитися на російській військовій присутності у зоні конфлікту на Донбасі. Офіційні особи Росії категорично заперечували участь своїх військовослужбовців у бойових діях на українській території. Насправді ж, починаючи з травня 2014 р. зафіксоване направлення на схід нашої країни військовослужбовців-контрактників (перед таким «відрядженням» вони начебто розривали контракт з армією або «йшли у відпустку»). Крім того, на території України діяли розвідувально-диверсійні групи російських сил спеціального призначення. У серпні 2014 р. відзначалося різке зростання військової присутності Росії на Донбасі – до десяти батальйонно-тактичних груп (це було викликане намаганням уберегти маріонеткові сепаратистські утворення від розгрому). У підготовленій Королівським інститутом об'єднаних служб спеціальній доповіді «Російські війська в Україні» фахівці цього впливового британського аналітичного центру зазначали про масштабну участь російської армії в боях з українськими підрозділами від середини серпня 2014 р. Їх чисельність оцінювалася від 3,5 тис. до 6–6,5 тис. на кінець літа, а у середині грудня минулого року, на піку прямого російського втручання, вона досягла приблизно 10 тис. осіб³².

Дії угруповань бойовиків, терористів та російських військ завдали великої шкоди Україні. У доповіді офісу комісара ООН із прав людини зазначалося, що з середини квітня 2014 по 15 лютого 2015 рр. на території двох східних

³¹ Силіна Т. Війна за мир // Дзеркало тижня. – 2015. – 7 лютого [Електронний ресурс]: <http://gazeta.dt.ua/internal/viyna-za-mir-.html>; Махун С. Тірольський план для України: блеф чи реальність // Там само. – 2015. – 13 лютого [Електронний ресурс]: <http://gazeta.dt.ua/internal/tirolskiy-plan-dlya-ukrayini-blef-chi-realnist-.html>

³² Sutyagin I. Russian Forces in Ukraine // Royal United Services Institute: Briefing Paper. – 2015. – March. – P.4 [Електронний ресурс]: https://www.rusi.org/downloads/assets/201503_BP_Russian_Forces_in_Ukraine_FINAL.pdf

областей загинуло щонайменше 5665 людей (включаючи 298 осіб, котрі перебували на борту малайзійського літака «Боїнг-777», що виконував регулярний рейс МН-17 за маршрутом Амстердам – Куала-Лумпур), 13 961 зазнали поранень різного ступеня важкості³³. Ураховуючи, що доступ до зони конфлікту обмежено, в ООН припускають, що жертв набагато більше. За даними Міністерства оборони України, станом на 1 лютого 2015 р. у зоні конфлікту загинуло 1750 військовослужбовців. Міністерство внутрішніх справ на кінець 2014 р. давало таку сумну статистику: 153 полеглих, із них 83 – міліціонери та 70 – бійці Національної гвардії; понад 100 осіб зниклі безвісти.

Через російську агресію гостро постала проблема внутрішньо переміщених осіб. Згідно з даними Агентства ООН із питань переселенців (з посиланням на Міністерство соціальної політики України), станом на лютий 2015 р. в нашій країні нараховувалося 980 тис. внутрішніх переселенців із Криму та Донбасу, крім того, ще 600 тис. осіб шукали притулку в інших державах – Росії, Білорусі, Молдові, Польщі, Угорщині, Румунії³⁴.

Конфлікт боляче вдарив по національній економіці. Виступаючи 11 грудня 2014 р. в парламенті голова уряду А.Яценюк відзначав, що 20% її сконцентровано саме в Луганській і Донецькій областях, тож через російську агресію було втрачено 20% доходів, 20% валютної виручки, 20% економічного потенціалу³⁵. За даними, оприлюдненими газетою «Бізнес», станом на середину березня 2015 р. повністю або частково зруйновано 81 об'єкт транспортної інфраструктури, 51 промисловий, 10 енергетичних, 165 об'єктів комерційної нерухомості, ушкоджено мости та шляхопроводи загальною довжиною 3 км, 1 тис. км автошляхів, а «Укрзалізниця» оцінювала втрати своєї інфраструктури в 2014 р. у суму 1 млрд грн.³⁶

Незважаючи на продовження конфлікту й погіршення економічної ситуації, держава намагається приділяти увагу відновленню звільнених від бойовиків і терористів територій. Так, у вересні 2014 р. було ухвалено рішення про створення Державного агентства з питань відбудови Донбасу. У бюджеті України на 2015 р. заплановано субвенцію двом східним областям на відновлення інфраструктури у сумі 300 млн грн.

Замороження конфлікту може призвести до виникнення криміналізованої «сірої зони», яка буде джерелом бід не тільки для України, але й для Європи та, власне, самої Росії, чие керівництво поставило геополітичні амбіції вище міжнародного права й безпеки своїх і чужих громадян. Головні питання порядку денного для нашої країни на найближчі роки – якісне посилення оборонного потенціалу та відновлення територіальної цілісності. Виконати ці завдання неможливо без радикальних політичних і соціально-економічних реформ.

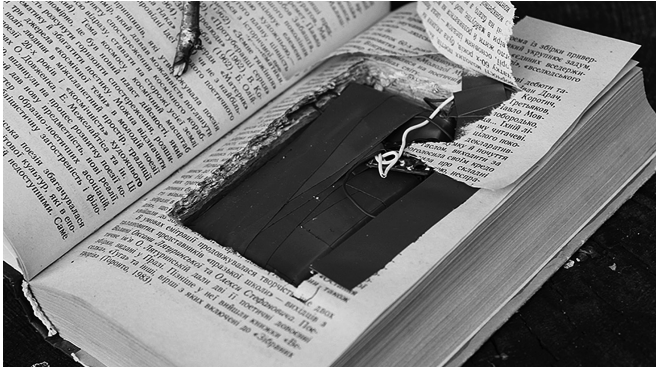
³³ Report on the Human Rights Situation in Ukraine: 1 December 2014 to 15 February 2015 [Електронний ресурс]: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/9thOHCHRreportUkraine.pdf>

³⁴ Ukraine Internal Displacement Nears 1 Million as Fighting Escalates in Donetsk region [Електронний ресурс]: <http://www.unhcr.org/54d4a2889.html>

³⁵ [Електронний ресурс]: http://news.liga.net/ua/news/politics/4386415-yatsenyuk_nazvav_tri_prichini_ekonom_chno_krizi_v_ukra_n.htm

³⁶ Московчук Э., Дикаленко М. Боевые раны инфраструктуры // Бизнес. – 2015. – 16 марта. – №11. – С.34.

**ІЗ ФОТОВИСТАВКИ «ДОНБАС: ВІЙНА ТА МИР»
(кінець 2014 – початок 2015 рр.; широко експонувалася
в Україні та багатьох державах Європи)**

Вибухівка, замаскована у книзі.
Знайдено у Слов'янському
районі після звільнення його від
бойовиків силами української
армії влітку 2014 р.
(фото: Державна служба з
надзвичайних
ситуацій України)

24 січня 2015 р. бойовики
обстріляли житлові квартали
Маріуполя з реактивних систем
залпового вогню «Град».
У результаті цієї варварської
атаки загинули 30, поранень
різного ступеня важкості зазнали
понад 100 осіб. Серед загиблих
і поранених були діти (фото:
Є.Сосновський, мешканець міста)

Лютий 2015 р. Школярі в
контрольованому законом
владою Артемівську вчаться діяти
при раптових обстрілах. Місто
розташоване всього за декілька
кілометрів від лінії вогню
(фото: М.Драбок, журналіст
телеканалу ICTV)

The article is devoted to problems of intensification of Russian intervention in Ukrainian internal affairs from second half of 2013th and during 2014. There are analysis of Russian economic pressure, annexation of Crimea, military intervention against Ukraine and dynamic of Ukrainian authorities policy toward actions of Russia and Russian-led separatist groups in the Eastern Ukraine.

Keywords: Russian aggression against Ukraine, annexation of Crimea, anti-terrorist operation, agreements in the Minsk, Donbas.

